

УДК 330.15

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРИРОДНИХ АКТИВІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Христина Патицька

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України», Львів, Україна

Резюме. Детерміновано природні активи територіальних громад та розкрито їх складові в контексті вітчизняного законодавства. Опрацьовано наукові підходи до означеної проблеми у вітчизняній та західній науковій думці. Розкрито сутність поняття «природні активи» та визначено їх основні ознаки – наявність ідентифікованого власника, активного розпорядника й користувача; вартість; правовий статус; економічну віддачу. Встановлено взаємозв'язок категорії «природні активи», «природні ресурси» та «природно-ресурсний потенціал». Виявлено основну відмінність природних ресурсів як активу територіальної громади від інших видів активів – потребу дуального підходу до управління ними: для отримання доходу, забезпечення розвитку громади та в інтересах усіх груп стейкхолдерів; з метою збереження навколишнього природного середовища. Проаналізовано науковий підхід управління природними ресурсами за участі місцевих громад, який ґрунтується на принципах субсидіарності, стійкості, справедливості, підзвітності, ефективності, активності, адаптивності, екологічної відповідальності, інклюзивності та має такі спільні риси: децентралізацію повноважень щодо управління природними активами; узгодження інтересів стейкхолдерів та можливостей ефективного використання природних ресурсів; поєднання екологічних та соціально-економічних цілей у процесі управління природними активами; розвиток інституцій для підвищення ефективності прийняття рішень у сфері управління природними активами на рівні громади; освіта та інформування зацікавлених сторін. Досліджено наукові підходи до систематизації природних активів територіальних громад у розрізі груп стейкхолдерів (за правом власності на актив, за можливістю доступу до активу та конкуренцією при їх використанні/користуванні ними). Обґрунтовано доцільність класифікації стейкхолдерів природними активами територіальних громад за інтересами. Розкрито особливості користування/використання та володіння природними ресурсами відповідно до законодавчих актів, які регулюють природоресурсні відносини в Україні.

Ключові слова: природні активи, природні ресурси, управління природними активами, територіальна громада, стейкхолдери.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.02.031

Отримано 09.03.2021

UDC 330.15

DETERMINATION OF NATURAL ASSETS OF TERRITORIAL COMMUNITIES: THEORETICAL DISCOURSE

Khrystyna Patytska

State institution «Institute of regional research named after
M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine», Lviv, Ukraine

Summary. The paper determines the natural assets of territorial communities and reveals their components in the context of domestic legislation. Scientific approaches to the specified problem in domestic and western scientific thought are developed. The essence of the concept «natural assets» is revealed and their main features – the presence of the identified owner, active manager and user; cost; Legal Status; economic return are defined. The relationship between the categories «natural assets», «natural resources» and «natural resource potential» are established. The main difference between natural resources as the asset of territorial community and other types of assets – the need for dual approach to their management: to generate income, ensure community development and in the interests of all stakeholder groups; in order to preserve the natural

environment is revealed. The scientific approach to natural resource management with the participation of local communities, which is based on the principles of subsidiarity, sustainability, fairness, accountability, efficiency, activity, adaptability, environmental responsibility, inclusiveness is analyzed. This approach has the following common features: decentralization of powers to manage natural assets; reconciling the interests of stakeholders and opportunities for efficient of natural resources use; combination of environmental and socio-economic goals in the process of natural asset management; development of institutions for increasing decision-making efficiency in the field of natural asset management at the community level; stakeholders education and notification. Scientific approaches to the systematization of natural assets of territorial communities in terms of stakeholders groups (by ownership of the asset, the possibility of access to the asset and competition in their use) are studied. The expediency of classifying stakeholders as natural assets of territorial communities by their interests is substantiated. The peculiarities of the use/utilization and possession of natural resources in accordance with the legislative acts regulating natural resource relations in Ukraine are revealed.

Key words: natural assets, natural resources, natural assets management, territorial community, stakeholders.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.02.031

Received 09.03.2021

Постановка проблеми. Одним з основних результатів децентралізації в Україні стало передавання на рівень територіальних громад відповідальності за власний розвиток, що вимагає комплексного підходу до управління активами у громадах. Серед ключових та найбільш дискусійних у цій сфері – питання управління природними активами, яке характеризується значними розбіжностями у поглядах та думках експертів і науковців. В умовах системних реформ, які стимулювали посилення ролі та розширення функцій місцевого самоврядування, воно набуло особливої актуальності. Водночас у розвинених країнах та на міжнародній арені до нього прикута посилена увага впродовж тривалого періоду часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На Конференції ООН з довкілля і розвитку, яка проходила у Ріо-де-Жанейро у 1992 році, вперше на міжнародній арені було піддано критиці питання централізованого управління природними активами у державах світу та запропоновано впровадження концепції участі, основною ідеєю якої було врахування інтересів усіх зацікавлених сторін [13]. Ця концепція знайшла свою підтримку в наукових колах, зокрема у працях таких зарубіжних економістів, як Б. Маккей, Дж. Ачесон, Е. Остром, Дж. Баланд, Дж. Платто, Д. Браун, А. Агравал та інших, які акцентували на посиленні ролі територіальних громад та органів місцевого самоврядування, що їх представляють, у забезпеченні ефективного сталого управління природними активами. Серед вітчизняних науковців питаннями управління природними активами займаються І. Бистряков, П. Жук, Д. Клиновий, В. Кравців, І. Петровська, М. Хвесик та інші.

Водночас в умовах системних реформ, які розпочалися в Україні у 2014 році, увага вітчизняних науковців прикута до питання децентралізованого управління природними активами, яке сприяє їх декомпозиції «за рівнями та масштабами використання в економічній діяльності» та спрямоване на залучення до ринкового середовища за умов «збереження екологічних якісних ознак навколишнього природного середовища на фоні збалансування соціальних і економічних інтересів суспільства та особистості» [12].

Метою дослідження є детермінація природних активів територіальних громад та їх систематизація в розрізі груп стейкхолдерів.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: розкрити сутність поняття «природні активи» та визначити їх основні ознаки, встановити взаємозв'язок категорії «природні активи», «природні ресурси» та «природно-ресурсний потенціал»; обґрунтувати науковий підхід до управління природними активами територіальної громади; визначити особливості користування/використання та володіння природними ресурсами відповідно до законодавчих актів,

які регулюють природоресурсні відносини в Україні; проаналізувати підходи науковців до систематизації природних активів у розрізі груп стейкхолдерів.

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, аналогія, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Поширення набула ідея управління природними ресурсами за участі місцевих громад, яка, попри різні напрями реалізації на практиці, ґрунтується на чітко визначених принципах (субсидіарності, стійкості, справедливості, підзвітності, ефективності, активності, адаптивності [17], екологічної відповідальності, інклюзивності [15]) та має такі спільні риси: 1) децентралізацію повноважень щодо управління природними активами; 2) узгодження інтересів стейкхолдерів та можливостей ефективного використання природних ресурсів; 3) поєднання екологічних та соціально-економічних цілей у процесі управління природними активами; 4) розвиток інституцій для підвищення ефективності прийняття рішень у сфері управління природними активами на рівні громади; 5) освіта та інформування зацікавлених сторін [13, 17, 20].

Водночас науковці розійшлися у питанні механізму управління природними активами, сформувавши дві течії (за визначенням Дж. Крейга [17]): соціологічно-історичну, представники якої зосереджені, головним чином, на питанні трансформації системи власності на природні активи у нормативно-історичному контексті, та течію, в основі якої покладено проблему спільного (колективного) управління активами (представником цієї наукової течії зокрема є Е. Остром).

Вітчизняна наукова школа також має ґрунтовні напрацювання у сфері теоретичного обґрунтування управління природними активами.

Вагомим здобутком українських науковців є чітка категоризація понять. Зокрема, найпоширенішим є визначення природних ресурсів як тіл та сил природи (запасів, цінностей, можливостей тощо), які при певному рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані як природний капітал в економічній діяльності з метою забезпечення потреб суспільства [4, 6]. Такий підхід дозволяє розглядати природний ресурс як капітал природного походження, який має вартість і споживчу цінність, вказує на взаємозв'язок з поняттям «природно-ресурсний потенціал» (характеризує можливості отримання благ та послуг від користування й використання природного ресурсу для задоволення потреб суб'єктів економіки).

Щодо трактування поняття «природний актив», погоджуємося із думкою М. Хвесика, І. Бистрякова та Д. Клинового, які під природним активом розуміють природний ресурс, залучений до господарського обороту або використаний у виробництві товарів чи наданні послуг – обґрунтовують його основні ознаки: 1) наявність ідентифікованого власника, активного розпорядника й користувача; 2) вартість; 3) правовий статус; 4) економічну віддачу [12]. Управління природними активами, згідно з визначенням Всесвітнього форуму з природного капіталу, – це стратегія виявлення, оцінювання і планування запасів природних активів (які включають ґрунт, повітря, воду, флору, фауну та екосистемні послуги), а неефективне управління природними активами стає не лише екологічною, а й соціальною та економічною відповідальністю [24].

Актуальність дослідження управління природними активами на рівні територіальних громад пов'язана з повноваженнями органів управління у сфері надання якісних публічних послуг, зокрема щодо водопостачання та водовідведення, управління земельними ресурсами, збереження навколишнього природного середовища, розвитку туризму тощо. Водночас проведені дослідження [23] вказують на те, що у масштабі територіальної громади управління природними активами є недостатньо дослідженою сферою у більшості країн світу навіть попри те, що громади у своєму розвитку передовсім покладаються на наявні природні ресурси, щодо вартості та споживчої цінності яких вони мають доволі обмежену інформацію. Це результується тим, що природні активи, характеризуючись значною фінансовою цінністю для територіальних

громад, здебільшого не охоплені традиційними системами управління на місцевому рівні, що посилює ризик втрати активу або його недооцінювання.

Важливий акцент у дослідженні управління природними активами на рівні територіальних громад роблять А. К. Гласмаєр та Т. Фарріган [16], зазначаючи, що існує два аспекти забезпечення цього процесу: по-перше, передавання навичок та відповідальності за управління активами до громад, по-друге, збереження природного ресурсу як ключової мети управління.

Необхідність урахування обох аспектів зумовлена практикою управління природними активами. Для прикладу, в процесі гідрологічного аналізу в муніципалітеті Комокс у Канаді було виявлено негативний вплив дренажної системи для збору опадів на екологічну ситуацію в місті, що спричинило підвищення ймовірності повеней. Внаслідок цього органом місцевого самоврядування проведено оновлення та модернізацію системи водовідведення, що супроводжувалося значними додатковими витратами (понад 1,98 млн дол. США) та порушенням природного балансу [19]. Цей приклад корисний тим, що вказує на необхідності проведення досліджень та здійснення розрахунків і прогнозування розвитку ситуації в процесі управлінні природними активами, а також на можливі наслідки необдуманого використання природи.

Таким чином, підходимо до основної відмінності природних ресурсів як активу територіальної громади від інших видів активів – потребі дуального підходу до управління ними: по-перше, для отримання доходу, забезпечення розвитку громади та в інтересах усіх груп стейкхолдерів; по-друге, з метою збереження навколишнього природного середовища.

Забезпечення ефективного управління природними активами за участі територіальної громади в нашій державі ускладнюється, по-перше, недосконалою вертикаллю управління та діючою системою природокористування, по-друге, відсутністю чітко регламентованих прав територіальних громад на управління природними ресурсами на визначеній території саме як активами, тобто джерелами отримання доходу. Окрім того, цей процес утруднюється й потребою впровадження у діяльності природокористувачів нових технологічних регламентів, які характеризуються високими екологічними вимогами до суб'єктів господарювання, проте є необхідними в контексті міжнародного співробітництва України та її євроінтеграційного спрямування [1].

Конституцією України (ст. 13–14) та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10] (ст. 4) визначено, що природні ресурси України є власністю українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства. На законодавчому рівні також обґрунтовано розподіл природних ресурсів на ресурси загальнодержавного та місцевого значення. До першої групи віднесено: внутрішні морські води та територіальне море; природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони; атмосферне повітря; підземні води; поверхневі води, що знаходяться або використовуються на території більш як однієї області; лісові ресурси державного значення; природні ресурси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; дикі тварини, які перебувають у стані природної волі в межах території України; корисні копалини, за винятком загальнопоширених; до другої – ресурси, не віднесені законодавством до групи загальнодержавного значення [10]. При цьому перелік природних ресурсів місцевого значення розкрито в окремих актах природоресурсного законодавства (табл. 1). А Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [9] (ст. 16) обґрунтовано, що земля та природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад, є матеріальною основою місцевого самоврядування.

Таблиця 1. Особливості користування/використання та володіння природними ресурсами відповідно до законодавчих актів, які регулюють природоресурсні відносини в Україні

Table 1. Peculiarities of use and possession of natural resources in accordance with the legislative acts regulating natural resource relations in Ukraine

Нормативно-правовий акт	Склад/категоризація природних ресурсів відповідно до нормативно-правового акту	Власність	Нормативно обґрунтовані аспекти користування природним ресурсом
1	2	3	4
Водний кодекс України	Водні об'єкти: 1) загальнодержавного значення; 2) місцевого значення: - поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення; - підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання.	Води (водні об'єкти) є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування.	Види водокористування: - загальне – здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів; - спеціальне – здійснюється юридичними і фізичними особами для задоволення різних видів потреб, є платним та здійснюється на підставі дозволу на спеціальне водокористування. Водні об'єкти надаються в користування на умовах оренди без обмеження права загального водокористування. Орендарі водного об'єкта зобов'язані передбачити місця для безоплатного забезпечення права громадян на загальне водокористування (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство тощо).
Кодекс України про надра; постановою КМУ «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення»	Корисні копалини: 1) загальнодержавного значення; 2) місцевого значення: - сировина для хімічних меліорантів ґрунтів (вапняк, гіпс, гажа, сапропель); - сировина для будівельного вапна та гіпсу (гіпс, вапняк, крейда); - сировина пісково-гравійна (пісок); - сировина цегельно-черепична (суглинок, супісок)	Надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування.	Надра надаються у користування для: геологічного вивчення; видобування корисних копалин; будівництва та експлуатації підземних споруд; створення геологічних територій та об'єктів; виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції; задоволення інших потреб. Надра надаються у постійне (без заздалегідь встановленого терміну) або тимчасове (короткотермінове (до 5 років) або довготермінове (до 50 років)) користування. Користування надрами є платним. Плата за користування надрами справляється у вигляді: 1) рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин; 2) рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.
Лісовий кодекс України	Лісовими ресурсами є деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо).	Ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи. У державній власності перебувають усі ліси України, крім лісів, що перебувають у комунальній або приватній власності. У комунальній власності перебувають ліси в межах населених пунктів. Громадяни та юридичні особи України можуть безоплатно або за оплату набувати у власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств замкнені земельні лісові ділянки. Ліси, створені громадянами та юридичними особами на земельних ділянках, що належать їм на праві власності, перебувають у приватній власності цих осіб.	Використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання. Громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трави, ягоди, квіти, гриби тощо. У порядку спеціального використання лісових ресурсів: 1) заготівля деревини; 2) заготівля другорядних лісових матеріалів; 3) побічні лісові користування; 4) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт. Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети.

Земельний кодекс України	<p>Категорії земель:</p> <ul style="list-style-type: none"> - землі сільськогосподарського призначення; - землі житлової та громадської забудови; - землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; - землі оздоровчого призначення; - землі рекреаційного призначення; - землі історико-культурного призначення; - землі лісгосподарського призначення; - землі водного фонду; - землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. 	<p>Землі можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Відповідно до категоризації земель на законодавчому рівні визначено обмеження діяльності на таких землях та їх використання.</p> <p>Суб'єктами права власності на землю є: громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності; територіальні громади – на землі комунальної власності; держава – на землі державної власності.</p> <p>Земельна ділянка може знаходитись у спільній власності з визначенням частки кожного з учасників спільної власності (спільна часткова власність) або без визначення часток учасників спільної власності (спільна сумісна власність).</p>	<p>Формування земельної ділянки полягає у визначенні земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. Формування земельної ділянки передбачає визначення її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру.</p> <p>Формування земельних ділянок здійснюється:</p> <ul style="list-style-type: none"> у порядку відведення земельних ділянок із земель державної та комунальної власності; шляхом поділу чи об'єднання раніше сформованих земельних ділянок; шляхом визначення меж земельних ділянок державної чи комунальної власності за проектами землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів, проектами землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб, проектами землеустрою щодо приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій; шляхом інвентаризації земель у випадках, передбачених законом; за проектами землеустрою щодо організації території земельних часток (паїв).
Закон України «Про тваринний світ»	<p>Об'єктами тваринного світу є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дикі тварини; - частини диких тварин (роги, шкіра тощо); - продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо); - об'єкти тваринного світу, а також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції, підлягають охороні. 	<p>Об'єкти тваринного світу в Україні можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.</p> <p>Об'єкти тваринного світу в Україні знаходяться під охороною держави незалежно від права власності на них.</p>	<p>Види використання об'єктів тваринного світу: мисливство; рибальство; використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях; використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин тощо; використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності; добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі.</p> <p>Громадянам гарантується право безоплатного загального використання об'єктів тваринного світу для задоволення життєво необхідних потреб, яке здійснюється без вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища.</p> <p>Спеціальне використання об'єктів тваринного світу здійснюється лише за відповідними дозволами чи іншими документами.</p>

Джерело: складено на основі [1, 2, 5, 7, 8, 11].

Загалом поділ природних ресурсів на ресурси загальнодержавного та місцевого значення не є формальністю, а має вагоме значення для правових підстав виникнення та припинення права природокористування. На цьому аспекті, серед інших, зауважують М. Хвесик, І. Бистряков та Д. Клиновий, обґрунтовуючи необхідність ідентифікації права власності на природні активи, що розміщені на території громади, та на засадах правових регламентацій Оноре визначають систему права власності на природні активи: право володіння; право управління; право на привласнення доходу; право на капітальну вартість ресурсу (для прикладу, право на видобування корисних копалин); право на безпеку; право на перехід речі у спадщину за законом або заповітом; термін або безтерміновість використання ресурсу; заборона шкідливого використання; відповідальність за використання ресурсу; залишковий характер права власності (рис. 1) [12].

Акцент на праві власності на природні активи, на нашу думку, зумовлений його роллю у розвитку території, забезпеченні справедливого розподілу ресурсів і передбачає врахування таких аспектів:

- право власності є одним з базисних економічних інститутів, адже безпечне володіння власністю забезпечує стимули для довготермінового інвестування у розвиток власного майна, його ефективне використання та захист власника від його експропріації;
- зважаючи на вагому роль природних активів у забезпеченні екосистемних послуг, право власності на природні ресурси не може бути необмеженим;

- користування окремими природними ресурсами як активами вимагає домовленостей, оскільки часто вони не перебувають у межах певної адміністративної одиниці (для прикладу, водні ресурси);
- важливим є врахування взаємозв'язку між природними активами в контексті їх використання, що призводить до інтегрованого управління ними та характеризується, по-перше, додатковими можливостями, по-друге, врахуванням більшого кола екологічних ризиків.

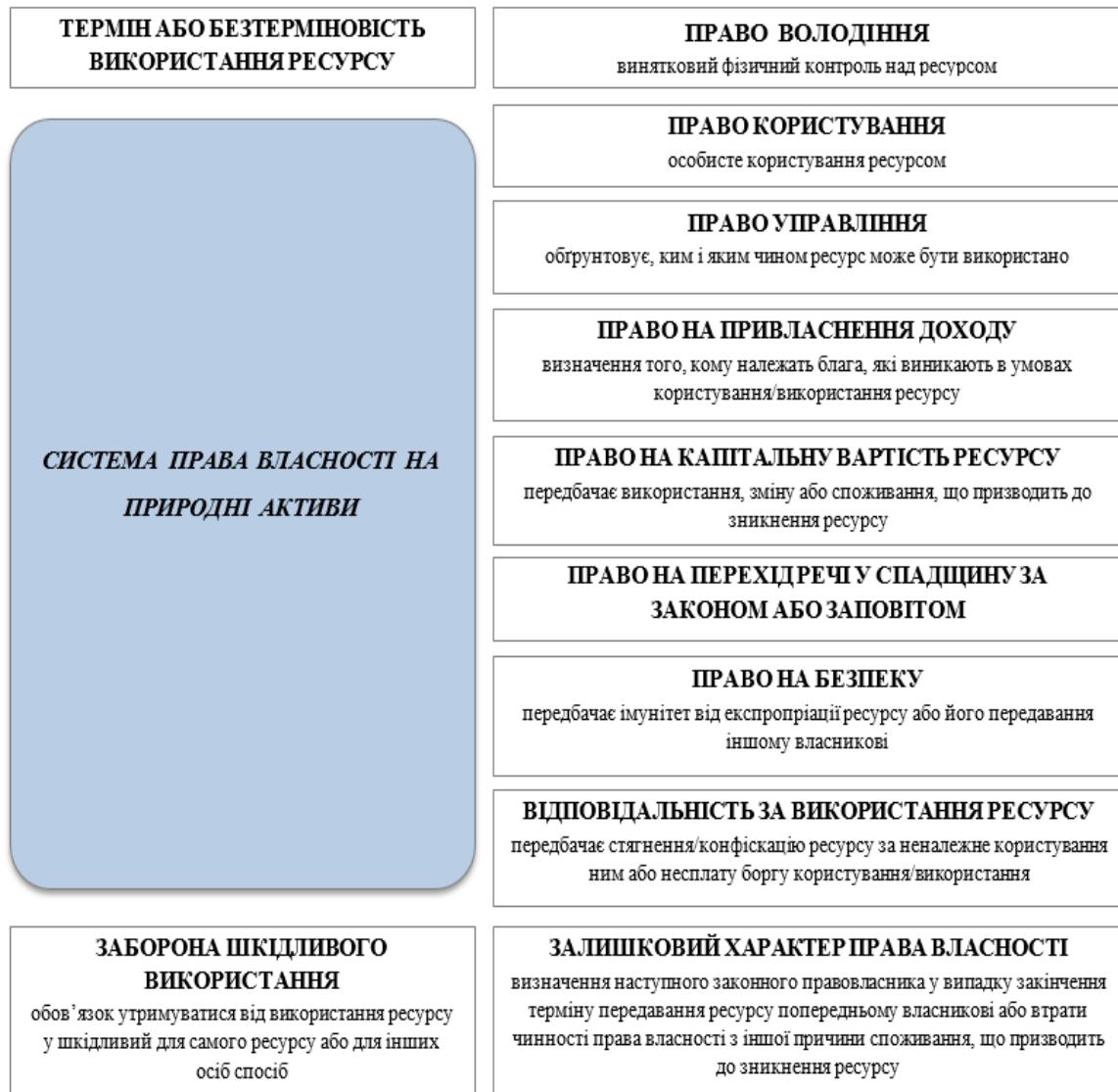

Рисунок 1. Система права власності на природні активи

Figure 1. The system of natural assets ownership

Джерело: складено на основі [12].

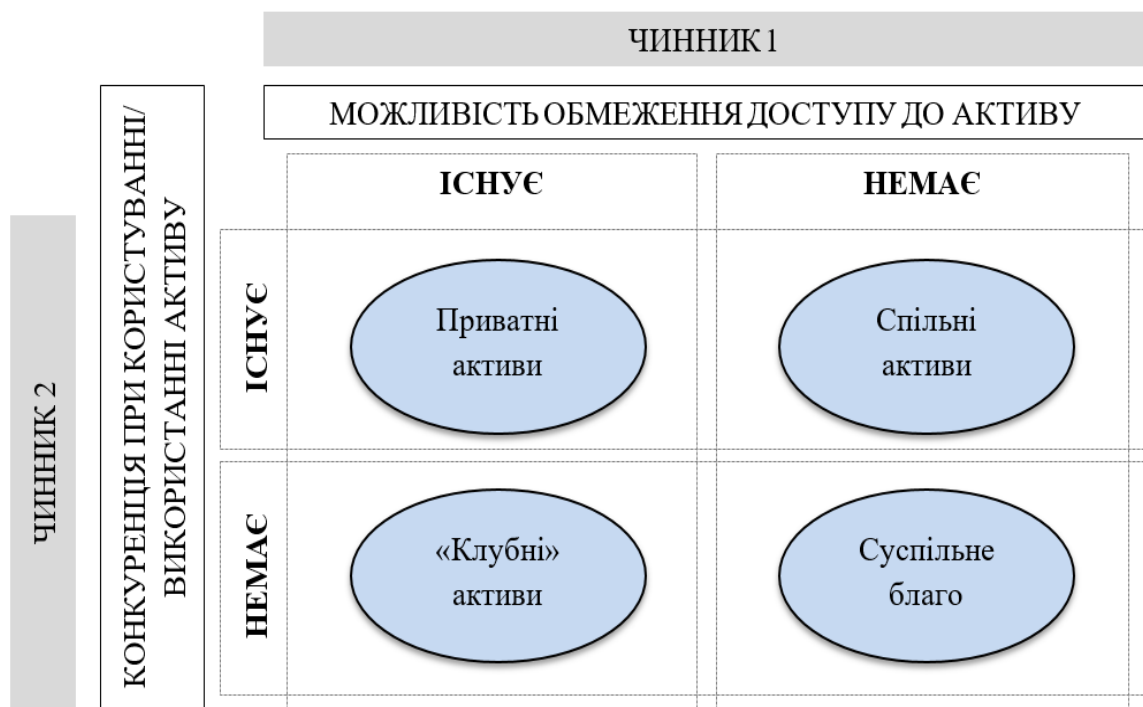
Таким чином, зважаючи на особливості власності на природні активи, їх дослідження в розрізі груп стейкхолдерів доцільно проводити передовсім з позиції права власності. В цьому контексті природні ресурси територіальної громади можна поділити на такі групи: природні ресурси державної форми власності; природні ресурси комунальної форми власності; природні ресурси приватної форми власності. В цьому

контексті доцільно виділити такі групи стейкхолдерів: держава, територіальна громада, приватні власники та орендарі, користувачі природними активами.

Аналізуючи управління природними активами, варто звернутися також до класифікації зацікавлених сторін С. Рао [22], на основі якої можна виділити групи стейкхолдерів за спільністю інтересів:

- політики та політичні еліти – інтерес цієї групи передовсім полягає у розширенні політичної підтримки та отриманні грошової вигоди;
- територіальна громада – інтерес групи в управлінні природними активами полягає у формуванні та збереженні робочих місць, отриманні стабільних доходів, а також комфортних умов життєдіяльності;
- суб'єкти господарювання – зацікавлення групи ґрунтується на отриманні прибутку, розвитку власної справи та інших вигодах (зокрема, податкових пільгах);
- громадське суспільство – інтерес групи полягає у збереженні навколишнього природного середовища та відповідності ustalеним нормам при управлінні природними активами.

Ґрунтовною є категоризація природних активів, здійснена робочою групою ОЕСР у контексті дослідження «Natural Resource Tenure: Key Points for Reformers in Eastern Europe, Caucasus, and Central Asia» [21]. Групування природних активів здійснено з урахуванням двох чинників: 1) можливості обмеження доступу до активу; 2) конкуренції при користуванні/використанні активу (рис. 2).

Рисунок 2. Типи природних активів територіальної громади за можливістю доступу до активу та конкуренцією при їх використанні/користуванні ними

Figure 2. Types of natural assets of the territorial community according to the possibility of access to the asset and competition in their use

Джерело: складено на основі [21].

Виходячи з цих чинників, природні активи поділяються на чотири групи:

- приватні активи – активи, щодо яких існує можливість обмеження доступу та наявна конкуренція при використанні. До таких активів відносяться усі природні активи у приватній власності, а також ті, які надаються в користування окремим суб'єктам (зокрема корисні копалини). Використання/користування такими активами (обробка землі, видобуток корисних копалин, заготівля деревини) призводить до зменшення обсягів ресурсів, доступних для інших зацікавлених сторін. Примітно, що до цієї групи активів часто відносяться й активи, які перебувають у державній власності, – за умови, що держава фактично реалізує своє право виключати із доступу до ресурсу несанкціонованих користувачів;

- спільні активи (ресурси загального пулу) – активи, щодо яких існує конкуренція користування, проте немає можливості обмеження доступу до них. До таких активів віднесено передовсім пасовища, рибні запаси тощо. Неможливість обмеження доступу до таких активів характеризується посиленням ризику його надмірного використання та завдання шкоди навколишньому природному середовищу, адже користування активом для особи результується отриманням благ без понесення витрат;

- «клубні» активи – активи, які характеризуються відсутністю конкуренції, але можливістю обмежити доступ до користування ними. Характерною особливістю таких активів є можливість спільного користування ними без зменшення вигоди для кожного окремого користувача. До цієї групи віднесено природні, біосферні заповідники та парки, пам'ятки. Користувачі сплачують відповідну суму за вхід або придбавають ліцензію для можливості користування ресурсом. Водночас необхідність обмеження доступу до активу часто зумовлена передовсім потребою збереження екосистеми;

- суспільне благо – активи, на користування якими немає обмеження та конкуренції. Для прикладу, до цієї групи активів відносяться повітря та сонячна енергія. Такі активи характеризуються неексклюзивністю, що призводить до недооцінювання їх корисності, недостатності інвестування у їх розвиток та характеризується відсутністю стимулів ефективно управляти ними.

Як зазначено у звіті ОЕСР [21], природні ресурси одночасно є основою формування приватних, спільних, суспільних та «клубних» активів. Для прикладу, лісові ресурси є основою заготівлі товарної деревини та інших лісоматеріалів, а також сприяють збереженню біорізноманіття та забезпечують послуги з водозбору, якими користають громади як загальнодоступними суспільними благами.

Відтак усі наведені вище аргументи щодо формування підходу до управління природними активами територіальних громад дозволяють зауважити існування взаємозалежності між товарами та послугами, які можна отримати внаслідок використання природного ресурсу як активу, що вимагає її врахування при формуванні механізму управління природними активами громади та спрямування на забезпечення сталості їх використання. А у деяких випадках конкуренція між альтернативними видами використання (наприклад, використання земельної ділянки як пасовища чи для сільського господарства) вимагає компромісу в управлінні ними.

Висновки. У контексті дослідження теоретичних засад управління природними активами на рівні територіальної громади зроблено такі висновки:

- по-перше, під природним активом розуміють природний ресурс, залучений до господарського обороту або використаний у виробництві товарів чи наданні послуг; до основних ознак природного активу належать: наявність ідентифікованого власника, активного розпорядника й користувача; вартість; правовий статус; економічна віддача;

- по-друге, основною відмінністю природних ресурсів як активу територіальної громади від інших видів активів є потреба дуального підходу до управління ними: по-перше, для отримання доходу, забезпечення розвитку громади та в інтересах усіх груп стейкхолдерів; по-друге, з метою збереження навколишнього природного середовища;

- по-третє, управління природними ресурсами за участі місцевих громад ґрунтується на принципах субсидіарності, стійкості, справедливості, підзвітності, ефективності, активності, адаптивності, екологічної відповідальності, інклюзивності та має такі спільні риси: 1) децентралізацію повноважень щодо управління природними активами; 2) узгодження інтересів стейкхолдерів та можливостей ефективного використання природних ресурсів; 3) поєднання екологічних та соціально-економічних цілей у процесі управління природними активами; 4) розвиток інституцій для підвищення ефективності прийняття рішень у сфері управління природними активами на рівні громади; 5) освіта та інформування зацікавлених сторін.

У масштабі територіальної громади управління природними активами є недостатньо дослідженою сферою попри те, що громади у своєму розвитку передовсім покладаються на наявні природні ресурси, щодо вартості та споживчої цінності яких вони мають доволі обмежену інформацію. Це результується тим, що природні активи не охоплені традиційними системами управління на місцевому рівні, що посилює ризик втрати активу або його недооцінювання. В умовах реформ в Україні питання децентралізованого управління природними активами набуло актуальності й спрямоване як на їх залучення до ринкового середовища за умови збереження навколишнього природного середовища та збалансування економічних і соціальних інтересів, так і їх декомпозиції за рівнями і масштабами використання в економічній діяльності.

Conclusions. Thus, in the context of the investigation of the theoretical foundations of natural asset management at the level of the territorial community, the following conclusions should be made:

- first, the natural asset is the natural resource involved in economic turnover or used in the production of goods or services; the main features of the natural asset include: the presence of the identified owner, active manager and user; cost; Legal Status; economic return;

- secondly, the main difference between natural resources as an asset of the territorial community from other types of assets is the need for dual approach to their management: first, to generate income, ensure community development and in the interests of all stakeholder groups; secondly, in order to preserve the natural environment;

- thirdly, the management of natural resources with the participation of local communities is based on the principles of subsidiarity, sustainability, fairness, accountability, efficiency, activity, adaptability, environmental responsibility, inclusiveness and has the following common features: 1) decentralization of powers concerning natural assets management; 2) coordination of the stakeholders interests and opportunities for efficient use of natural resources; 3) combination of environmental and socio-economic goals in the process of natural assets management; 4) development of institutions for increasing the efficiency of decision-making in the field of natural asset management at the community level; 5) stakeholders education and notification.

Within the scale of the territorial community, the natural assets management is not sufficiently investigated, despite the fact that communities in their development rely primarily on available natural resources, having quite limited information about their value and consumer value. This results in the fact that natural assets are not covered by traditional local governance systems, which increases the risk of asset loss or underestimation. In the context of reforms in Ukraine, the problem of decentralized management of natural assets is of great importance and

is aimed at attracting them to the market environment while preserving the environment and balancing economic and social interests, and their decomposition by the levels and scales of use in economic activity.

Список використаної літератури

1. Водний кодекс України. Кодекс України № 213/95-ВР від 6.06.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу: листопад 2020 р.).
2. Земельний кодекс України. Кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата доступу: листопад 2020 р.).
3. Клиновий Д. Євроінтеграційна стратегія трансформації управління природними ресурсами територіальних громад в Україні. Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26–27 березня 2018 р.). Київ, 2018. С. 244–255.
4. Клиновий Д. В., Петровська І. О. Напрями трансформації системи управління природними ресурсами в умовах децентралізації влади в парадигмі фінансовіки. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 28 (67). № 1. 2017. С. 105–114.
5. Кодекс України про надра. Кодекс України № 132/94-ВР від 27.07.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу: листопад 2020 р.).
6. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів / за ред. М. А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 264 с.
7. Лісовий кодекс України. Кодекс України № 3852-XII від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата доступу: листопад 2020 р.).
8. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення. Постанова КМУ № 827 від 12.12.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text> (дата доступу: листопад 2020 р.).
9. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. Відомості ВРУ. 1997. 24. С. 170.
10. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. Відомості ВРУ. 1991. 41. С. 546.
11. Про тваринний світ. Закон України № 2894-III від 13.12.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата доступу: листопад 2020 р.).
12. Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами. Економіка України. 2018, 3 (676). С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.03.003>
13. Agrawal A. Common property institutions and sustainable governance of resources. *World Development*. No. 29 (10). P. 1649–1672. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00063-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00063-8)
14. Ballet J., Koffi K., Komona K. B. Co-Management of Natural Resources in Developing Countries: the Importance of Context. *La Documentation française «Économie internationale»*. 2009. 4 (120). P. 53–76. URL: <https://www.cairn.info/revue-economie-internationale-2009-4-page-53.htm> (дата доступу: листопад 2020 р.). DOI: <https://doi.org/10.3917/ecoi.120.0053>
15. Campese J. Natural Resource Governance Framework Assessment Guide. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. 2016. 46 p. URL: https://www.iucn.org/sites/dev/files/content/documents/the_nrgf_assessment_guide_working_paper.pdf (дата доступу: грудень 2020 р.).
16. Glasmeier A. K., Farrigan T. Understanding community forestry: A qualitative metastudy of the concept, the process, and its potential for poverty alleviation in the United States case, *Geographical Journal*. 2005. 171 (1). P. 56–69. URL: <https://rfs-ibg.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1475-4959.2005.00149.x> (дата доступу: листопад 2020 р.). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4959.2005.00149.x>
17. Craig J. Uncommon ground: The 'Poverty of History' in common property discourse. *Development and Change*. 2004. 35 (3). P. 407–33. URL: https://www.researchgate.net/publication/227698114_Uncommon_Ground_The_Poverty_of_History_in_Common_Property_Discourse (дата доступу: листопад 2020 р.). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2004.00359.x>
18. Dale A., Vella K., Ryan S., Broderick K., Hill R., Potts R., Brewer T. Governing Community-Based Natural Resource Management in Australia: International Implications. *Land*. 2020. 9 (234). URL: [www.mdpi.com > 9 > 234 > pdf](https://www.mdpi.com/2073-4459/9/234/pdf) (дата доступу: грудень 2020 р.). DOI: <https://doi.org/10.3390/land9070234>
19. Integrating Natural Assets into Asset Management. A Sustainable Service Delivery Primer. 2019. URL: assetmanagementbc.ca/wp-content/uploads/Integrating-Natural-Assets-into-Asset-Management.pdf (дата доступу: грудень 2020 р.).

20. Kellert S. R., Mehta J. N., Ebbin S. A., Lichtenfeld L. L. Community Natural Resource Management: Promise, Rhetoric, and Reality. *Soc. Nat. Resour.* 2000. 13. P. 705–715. DOI: <https://doi.org/10.1080/089419200750035575>
21. Natural Resource Tenure: Key Points for Reformers in Eastern Europe, Caucasus, and Central Asia. OECD, 2011. URL: <http://www.oecd.org/environment/outreach/48692706.pdf> (дата доступу: грудень 2020 р.).
22. Rao S. Stakeholder effectiveness in natural resource management. Helpdesk Research Report. GSDRC. 2013. URL: <http://www.gsdr.org/docs/open/hdq1043.pdf> (дата доступу: грудень 2020 р.).
23. Treger A. Approaching Municipal Natural Asset Management. A Capstone submitted to the Faculty of Graduate Studies of The University of Manitoba. 2019. URL: https://umanitoba.ca/faculties/architecture/media/CP_Capstone2019_Treger.pdf (дата доступу: листопад 2020 р.).
24. World Forum on Natural Capital. What is natural capital? 2017. URL: <https://naturalcapitalforum.com/about/> (дата доступу: листопад 2020 р.).

References

1. Vodnyy kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy № 213/95-VR vid 6.06.1995 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Zemel'nyy kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy № 2768-III vid 25.10.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
3. Klynovyy D. (2018). Yevrointehratsiyna stratehiya transformatsiyi upravlinnya pryrodnyimi resursamy terytorial'nykh hromad v Ukraini [European integration strategy for the transformation of natural resources management of territorial communities in Ukraine]. *Yevropeys'ki intehratsiyni protsesy u KHKHI stolitti: klyuchovi tendentsiyi, osnovni vyklyky ta novi mozhlyvosti: Zbirnyk materialiv mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi*. P. 244–255.
4. Klynovyy D. V., Petrovs'ka I. O. (2017). Napryamy transformatsiyi systemy upravlinnya pryrodnyimi resursamy v umovakh detsentralizatsiyi vlady v paradyhmi finansomiky [Directions of transformation of the natural resources management system in the conditions of decentralization of power in the paradigm of finance]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnya*. No. 28 (67). 1. P. 105–114.
5. Kodeks Ukrainy pro nadra. Kodeks Ukrainy № 132/94-VR vid 27.07.1994 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Khvesyk M. A. (2013). Kompleksna ekonomichna otsinka pryrodnykh resursiv [Comprehensive economic assessment of natural resources]. *DU IEPSR NAN Ukrainy*. P. 264.
7. Lisovyy kodeks Ukrainy. Kodeks Ukrainy № 3852-KHII vid 21.01.1994 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>.
8. Pro zatverdzhennya perelikiv korysnykh kopalyn zahal'noderzhavnoho ta mistsevoho znachennya. Postanova KMU № 827 vid 12.12.1994 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text>.
9. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukraini. Zakon Ukrainy № 280/97-VR vid 21.05.1997 r. *Vidomosti VRU*. 1997. 24. P. 170.
10. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha. Zakon Ukrainy № 1264-KHII vid 25.06.1991 r. *Vidomosti VRU*. 1991. 41. P. 546.
11. Pro tvarynnyy svit. Zakon Ukrainy № 2894-III vid 13.12.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text>.
12. Khvesyk M. A., Bystryakov I. K., Klynovyy D. V. (2018). Finansovo-ekonomichnyy mekhanizm rekonstruktyvnoho rozvytku Ukrainy na zasadakh detsentralizovanoho upravlinnya pryrodnyimi resursamy [Financial and economic mechanism of reconstructive development of Ukraine on the basis of decentralized management of natural resources]. *Ekonomika Ukrainy*. No. 3 (676). P. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2018.03.003>
13. Agrawal A. Common property institutions and sustainable governance of resources. *World Development*. No. 29 (10). P. 1649–1672. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(01\)00063-8](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(01)00063-8)
14. Ballet J., Koffi K., Komona K. B. (2009). Co-Management of Natural Resources in Developing Countries: the Importance of Context. *La Documentation française "Économie internationale"*. No. 4 (120). P. 53–76. URL: <https://www.cairn.info/revue-economie-internationale-2009-4-page-53.htm>. DOI: <https://doi.org/10.3917/eoci.120.0053>
15. Campese J. (2016). Natural Resource Governance Framework Assessment Guide. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources. URL: https://www.iucn.org/sites/dev/files/content/documents/the_nrgf_assessment_guide_working_paper.pdf.
16. Glasmeier A. K., Farrigan T. (2005). Understanding community forestry: A qualitative metastudy of the concept, the process, and its potential for poverty alleviation in the United States case. *Geographical*

- Journal*. No. 171 (1). P. 56–69. URL: <https://rgs-ibg.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1475-4959.2005.00149>. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4959.2005.00149.x>
17. Craig J. (2004). Uncommon ground: The 'Poverty of History' in common property discourse. *Development and Change*. No. 35 (3). P. 407–33. URL: https://www.researchgate.net/publication/227698114_Uncommon_Ground_The_'Poverty_of_History'_in_Common_Property_Discourse. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2004.00359.x>
  18. Dale A., Vella K., Ryan S., Broderick K., Hill R., Potts R., Brewer T. (2020). Governing Community-Based Natural Resource Management in Australia: International Implications. *Land*. No. 9 (234). URL: [www.mdpi.com > 9 > 234 > pdf](https://www.mdpi.com/2073-4454/9/234/pdf). DOI: <https://doi.org/10.3390/land9070234>
  19. Integrating Natural Assets into Asset Management. A Sustainable Service Delivery Primer. 2019. URL: assetmanagementbc.ca/wp-content/uploads/Integrating-Natural-Assets-into-Asset-Management.pdf
  20. Kellert S. R., Mehta J. N., Ebbin S. A., Lichtenfeld L. L. (2000). Community Natural Resource Management: Promise, Rhetoric, and Reality. *Soc. Nat. Resour.* No. 13. P. 705–715. DOI: <https://doi.org/10.1080/089419200750035575>
  21. Natural Resource Tenure: Key Points for Reformers in Eastern Europe, Caucasus, and Central Asia. OECD, 2011. URL: <http://www.oecd.org/environment/outreach/48692706.pdf>
  22. Rao S. (2013). Stakeholder effectiveness in natural resource management. Helpdesk Research Report. GSDRC. URL: <http://www.gsdr.org/docs/open/hdq1043.pdf>
  23. Treger A. (2019). Approaching Municipal Natural Asset Management. A Capstone submitted to the Faculty of Graduate Studies of The University of Manitoba. URL: https://umanitoba.ca/faculties/architecture/media/CP_Capstone2019_Treger.pdf
  24. World Forum on Natural Capital. What is natural capital? 2017. URL: <https://naturalcapitalforum.com/about/>